

Historie som synsoplevelse

Gyldendals store verdenshistorie i ét bind som forbillede for lokal historie eller Danmarkshistorie?

Palle Ove Christiansen

Fortid og Nutid, marts 2007, s. 45-52

Gyldendals store verdenshistorie, redigeret af Richard Overy under medvirken af 19 bidragsydere (foruden tidligere redaktører og forfattere), 6. udg., stort format. Dansk bearbejdelse og oversættelse ved Anders Nygaard, Gyldendal 2006, 419 s., 499 kr

Gyldendal udsendte i sommeren 2006 en omfangsrig ét binds verdenshistorie, som fortjener udbredelse, om ikke andet så for historieskrivernes skyld. Bogen tilbyder læseren titusindvis af informationer på en fascinerende måde. Den gør også op med den såkaldt store historie som én stor fortælling. Værket præsenterer verdenshistorien som en lang række snit gennem tiden, der primært gøres forståelige gennem deres samtidige kontekstualisering. Forfatteren gør rede for værkets baggrund og diskuterer, om samme perspektiv kunne anvendes af danske historikere, engageret i lokalhistorie, udstillingsprojekter og i en eventuelt ny Danmarkshistorie.

Palle Ove Christiansen, f. 1946. Studier i europæisk etnologi, historie og socialantropologi. Dr.phil. 1996, seniorforsker. Har arbejdet på museer og for Planstyrelsen (Miljøministeriet). Stipendiat og adjunkt/lektor ved Københavns Universitet i henholdsvis etnologi og historie 1976-2001. Fra 2001 til 2006 direktør ved Dansk Folkemindesamling. Han har senest redigeret bogen *Veje til danskheden. Bidrag til den moderne nationale selvforståelse*, C.A. Reitzels Forlag, 2005.

Det er sjældent, at der udkommer et værk med bud til så mange historisk interesserede, som det er tilfældet med Gyldendals store verdenshistorie. Bogen er en oversættelse og bearbejdelse af *The Times Complete History of the World*, som igen er en ny og ændret udgave

af den ældre *The Times Atlas of World History*.

Denne baggrund er vigtig, for *Gyldendals store verdenshistorie* – herefter GSV – kunne lige så godt betegnes som et historisk atlas med tekst, som en historie illustreret med mange kort. Denne an-

derledes disponering af et stort historisk atlas har imidlertid gjort det klassiske værk til et argument i den stående debat om, hvordan man bør skrive historie. Den form, som den engelske redaktion har valgt for udgivelsen, kan nemlig lige så godt anvendes på de fleste andre former for historieskrivning som på verdenshistorien.

Alle menneske, der arbejder med lokalhistorie, regionalhistorie eller sågar Danmarkshistorie inviteres med denne udgivelse til at overveje, om de næste gang skulle følge eksemplet fra GSV. Det vil måske i første omgang føles noget uvant at opfatte historien på den måde, som GSV gør det, men der er også meget at vinde. Først og fremmest folks opmærksomhed.

For GSV er et lækkert værk, i dette ords bedste betydning. Læseren kan ikke lade være at blade i bogen, og man præsenteres for opslag efter opslag i farver med kort og illustrationer, som umiddelbart fanger interessen. Det hele sat op i et imponerende design, som får de fleste bogværker og historiske udstillinger til at virke halvkedelige.

Der er imidlertid en pris for at skrive historie på den måde, både erkendelsesmæssigt og praktisk, men salgSTALLene viser, at mange også er glade for denne overskuelige, tematiske og først og fremmest visuelle genre.

At bladre sig igennem GSV kan bedst paralleliseres med at gå på et stort, rigt museum og rum efter rum blive præsenteret for vægstore panoramaer af temaer, kort, rumlige relationer og tekster på afgørende tidspunkter i verdenshistorien eller fokuserende på væsentlige brud i udviklingen. Det har forståeligt nok gjort bogen noget uhåndterlig, og med et format på 37 x 28 cm. passer den ikke ind i en almindelig reol. Det gode papir og de 416 sider giver den også en vægt, som fordrer et stabilt arbejdsbord. Pri-

sen på 500 kroner kan virke dyr, men i forholdet til indhold og omfang er den det ikke.

En udstilling i bogform

Bogen er principielt kronologisk opbygget med et utal af tematiske opslag over centrale temaer i alle kontinenters historie. Hvert opslag er skrevet af en ny forfatter uden at man kan se præcis hvem. Kun undtagelsesvis fokuseres på enkelte lande og i så fald drejer det sig nærmere om civilisationer, som fx Indien eller Kina. Det vil sige, at den velkendte nationalhistorie-model er brudt. Det er ret almindeligt i historiske atlasser, men er i høj grad velgørende i en bog, der også vil være verdenshistorie. Temaer er bl.a. "Den indiske civilisation (indtil 500 f.Kr.)", "Det tyske Rige og pavedømmet (962 til 1250)", "Osmannerrigets gennembrud (1281 til 1522)", "Nordamerika (1500-1810)", "Skabelse af verdensøkonomi (1870 til 1914) og "Terrorisme (siden 1945)" med hvert tema over to store sider. Indien og osmannerne kommer for øvrigt igen et par gange senere under andre opslag, når det tidsmæssigt passer ind.

Tids- og periodeangivelserne står med svag skrift over kapitelrubrikkerne og skal ikke tages helt bogstaveligt. Richard Overy fra Kings College i London skriver i forordet, at redaktionen har bestræbt sig på at strække teksten ud over de snit, som det store kortmateriale nødvendigvis opdeler historien i, så hvert opslag ikke blot giver en geografisk præsentation på ét bestemt tidspunkt, men også beskriver et centralt historisk forløb. Hensigten er prisværdig, men er i praksis svær at realisere. De uden tvivl meget velovervejede historiske snit har det med at tage pusten fra både den berømte historiske langsomhed og dynamikken i udviklingen.

Redaktionen har også gjort sig umage for geografisk at række ud over Europa og Amerika, hvad for en stor del er lykkedes. Den har tilmed bestræbt sig på at se historien i hele dens tidsmæssige udstrækning. Det betyder, at en del af den arkæologiske, ikke skriftlige del af udviklingen er inkorporeret. Dette er også et sympatisk træk, idet den skriftbaserede historikercentrisme brydes, til god forståelse for læseren. Der er som bekendt mere en teknisk end en egentlig videnskabelig forskel på de uddannelsesfag, vi kalder for arkæologi og historie. Prisen for denne prioritering er dog endnu flere sider i en i forvejen stor bog.

Værket indledes med omfangsrige tidstavler inddelt efter temaerne: Asien, Europa, Afrika, Amerika og Australien samt kultur og teknologi. Ellers er hvert opslag i GSV opbygget i en nøje afvejede disponering af oversigtskort, specialkort, signaturmarkeringer, brødtekst, bitekster, kort tematisk begivenhedskronologi, og eventuelt et samtidigt stik eller billede, måske suppleret med en kort kildetekst eller graf – men aldrig en tabel. Med stor opfindsomhed er opslagene gjort visuelt forskellige på en måde, man ikke tror mulig. Der må være lagt et enormt grafisk og redaktionelt arbejde i denne proces.

Opslagene er såkaldt niveaudelte, som man kender det fra gode websteder. Lidt af samme læsepædagogik blev i 1980'erne med succes introduceret i *Aschehougs verdenshistorie*, om end i langt mere begrænset omfang end i GSV.¹ Det betyder, at læseren alt efter interesse trinvis ledes fra en generel oversigtsinformation i enten kort eller tekst til lavere niveauer i form af mindre kort og mere tekst. Indimellem kan man så foretage afstikkere til en faktaboks eller en billed- og illustrationstekst med stadig mindre skrifttyper. Typo-

grafiens mange forskellige størrelser er med til at markere niveauerne. Ofte er lup nødvendig.

Jeg har aldrig set det flottere gjort, og selv om prioriteringerne kunne være foretaget anderledes, er det uomtvisteligt, at det er på dette plan, at GSV har sin styrke. Ideerne er så mange og så varieret udfoldet, at både forfattere, forlag, museer, lærere og andre, der formidler historie til mennesker, kan lære af bogen. Man bliver næsten beskæmmet over, hvor kedeligt man selv har serveret viden. Alle, der har arbejdet med primære data ved, at man ikke kommer nemt til resultatet. I GSV ser det bare nemt ud, hvad er et umiskendeligt tegn på professionalismisme.

Historien som kubisme

Vi står som nævnt over for en verdenshistorie, som er vokset ud af et ældre koncept for historiske atlasser. Og arven fra *The Times Atlas* fornægter sig ikke: Her er tale om jordnær og brugbar information i elegantest mulig indpakning. Man kan diskutere, om dette i sig selv giver en ny form for historieskrivning, men det skal ikke drøftes her. Selv om værket er nyttigt, bærer det som genre præg af britisk historisk konservatisme. Det er derfor tankevækkende, at det hæderkronede historiske atlas i den nye redaktions hånd er sprunget ud som supermodernistisk verdenshistorie. Blader man første gang i værket kan man umiddelbart komme til at tænke på kubismen i malerkunsten, hvor komposition, billede og objektivitet var de centrale dimensioner.

Atlastraditionen må i sit væsen operere med mere eller mindre synkrone tidssnit, og når dette koncept bibeholdes som hovedprincip, må teksten også indordne sig herunder. Det gør den også i

GSV, lige meget om redaktionen prøver at sige noget andet. Det betyder, at værket som verdens-historie har brudt med den sammenhængende kronologi, som generelt er den røde tråd i historie, og som i høj grad har været hyldet i England.

GSV viser imidlertid, at sådan kan verdenshistorien også skrives, og før man sætter ind med kritikken, er det klogt at tænke sig om en ekstra gang.

Hvor mange mennesker går rundt og tænker historien som sammenhængende processer bestående af historiske forløb og brud? Hvad var den middelalderlige krønikeskrivning andet end mere eller mindre usammenhængende enkeltdele? Var nationalhistorien før den historiske retning, kaldet historismen, særlig sammenhængende? Og besidder den sidste store Danmarkshistorie virkelig forståelsesmæssig og tematisk sammenhæng mellem de forskellige bind?

Svaret på disse spørgsmål vil for mange historieinteresserede sandsynligvis være tættere på et nej end et ja. Hvis det er tilfældet, kan man sige, at GSV blot har taget konsekvensen af tingenes tilstand og præsenteret den helt store historie på samme vis. Det moderne menneske tænker øjensynligt i *spots*, panoramaer og eventuelt i problemer eller konflikter. Til gengæld har GSV præsenteret disse spots og konflikter på en måde, som vil være mere vedkommende for de fleste mennesker end en lang tekst.

Derfor vil det være oplagt at bruge samme idé i sig egen historieformidling lige fra lokalhistorien over udstillingen til Danmarkshistorien. Med GSV i hånden vil det krible i fingrene på mennesker, med blot et minimum af fantasi.

Hvor mange lokalhistorier har vi ikke set, hvor det trods prisværdige forsøg både med hensyn til perspektiv og kilder har knebet for forfatteren at få forbindelse mellem kapitlerne. Med GSD ved hånden kunne forfatteren måske få mod

til at bryde en lokal kronologisering, som han ikke kan få til at makke ret, og i stedet hente ressourcer til at rendyrke de temaer, han har meget viden om. Det ville ikke kun kunne live en del lokalhistorie op pædagogisk set; det ville sandsynligvis også gennem skarperne fokusering gøre den bedre.

Det samme vil kunne siges om megen historisk udstillingsvirksomhed på museer og arkiver. Dog med den undtagelse, at det for museumsfolk bestemt ikke er noget nyt at arbejde med historiske snit, kort og perioder. Her vil GSV mest være en form for målestok i konkurrencen og en nyttig idébank, hvor man i mange tilfælde vil kunne hente nye indfaldsvinkler eller måske direkte stjæle et brugbart tema. Det er, hvad de fleste af os gør i forvejen – mere eller mindre bevidst.

Endelig vil den på mange måder specielle, men også nyttige, genre kaldet nationalhistorien, måske kunne hente ekstra kraft. Og det er nødvendigt, hvis den skal fornys i forhold til de nybrud, der på andre områder se sket i historieskrivningen i de seneste tiår, særligt i udlandet. Da 1. udgaven af *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie* så dagens lys gav redaktøren Olaf Olsen udtryk for, at det havde været svært at få flere af de forskellige binds forfattere til at arbejde efter fælles retningslinier.² Redaktøren havde som mange andre redaktører stået i en vanskelig situation. Både han og forlaget ville gerne have et nye storværk på gaden, men prisen blev, at det også i dag kan være vanskeligt at holde tråden fra det ene bind til det næste. Selv om mange vil finde springet radikalt, kunne man forestille sig, at redaktionen næste gang gjorde, som GSV har gjort, blot på det nationale niveau. Det vil sige udfordre den idé, at der er én bestemt rød tråd i Danmarkshistorien, og samtidig eliminere problemet med, at historikere som

andre forskere kan være nogle egensindige størrelser.

Det er ikke en dagspresseagtig begivenhedshistorie, som Erik Kjersgaard lavede i 1978,³ der her tænkes på. GSV overført på Danmark og dets omgivelser ville derimod give kvalificerede opslag over blandt andet den Nordeuropæiske region og Østersøområdet i forskellige vigtige perioder, vandveje, kirkebyggeri, dansk imperialismen, borganlæg, gods- og bystruktur, handelsruter, kolonier, krige, kommunalpolitik, erhverv og produktion, afstemninger, indvandrere m.v. Selv om visse traditionelle emner (nok særlig omkring kongemagten og regeringsdannelse) ville blive nedprioriteret, ville andre komme til. Først om fremmest ville det historisk distinktive ved Danmark få en langt tydeligere plads for brugerne, og den direkte læseroplevelse sandsynligvis for de allerfleste mennesker blive større.

Der vil også kunne fremhæves andre forhold, som i mindre omfang vil kunne vitalisere megen historieformidling. Måske er det vigtigste, at GSV vil kunne sætte tanker i gang hos fagets udøvere, og fremme diskussionen af, hvordan vi bedst beskæftiger os med historien.

Er det moderne gammeldags?

Ovenstående er skrevet ud fra en ægte glæde ved at arbejde med GSV, men mennesket er heldigvis indrettet sådan, at det er i stand til at besidde modsatrettede opfattelser. Samtidig med, at man må beundre GSV's radikalitet og den friskhed, der som regel er forbundet med det uventede, leder perspektivet uvilkårligt tilbage til den i dag forfættede periodelæsning i historie fra 1970'erne. I den undervisningsministerielle periodelæsning i skolerne blev den gamle kronologiske historiefortælling

brudt, blandt andet med henvisning til, at den viden ikke havde større praktisk betydning i det moderne samfund. De nye læseplaner resulterede i, at eleverne nok vidste en del om fx Romerriget, Den franske Revolution, Landboreformerne i Danmark og general Zapata i Mexico, men ikke så forfærdelig meget om det indimellem. Unge historiestuderende på universitetet kan stadig have svært ved at skelne oplysningstiden fra renæssancen og tidsmæssigt placerede fænomenerne blot nogenlunde korrekt.

Periodeperspektivet – som i realiteten ofte burde benævnes snitperspektivet – som strukturerende princip for opfattelsen af historien kan give megen relevant viden og interessante historiske oplevelser. Men en sammenhængende forståelse af historiske forløb og brud giver det ikke. Det historiske overblik bliver der heller ikke meget af. Hvis man mener, at den slags alligevel ikke er særlige brugbart i den tid, vi lever i, eller er af den opfattelse, at den store historie mere er en konstruktion end en realitet, er sådanne ønsker selvfølgelig også mindre relevante.

Der er imidlertid grund til, at periodelæsningen er kommet i så stor modvind i pædagogiske kredse, som det er tilfældet. Og det moderne samfunds mennesker blev ikke historieløse, som nogle troede. Tværtimod er interessen voksende, og de fleste af nutidens mennesker ser ud til være endog meget interesseret i deres forfædres forhold og måde at tænke på. Den nærmest præmoderne historiske genre, "de gode historier", er ved at komme igen, fordi børn og unge (og voksne for den sags skyld) nemmere oplever gennem fortællingen end gennem den mere nøgterne fremlæggelse eller analyse.

Både historiske fagfolk og pædagoger er i dag langt mere betænkelige end for 30 år siden ved at udelade de lange li-

nier og en vis form for kronologisk overblik, selv om man også er skeptisk over for metahistorien, som én stor sammenhængende historie.

Det er i denne forbindelse GSV fagligt set fremstår som et besynderligt initiativ. Hvis de samme grafiske muligheder havde været til stede for en generation siden, ville det have været mere forståeligt, at redaktionen havde præsenteret verdenshistorien på denne vis i 1970'erne end i dag. I international sammenhæng er det nærmest en gammeldags måde at skære historien på. Onde tunger vil have nemt ved at hævde, at det åbenbart først er efter år 2000, at *The Times Books'* historieredaktion er trådt ind i den faglige modernisme. Det sker omkring 15-20 år efter, at modernismen har været under kraftig kritik fra flere sider.

Værkets perspektiv og kildegrundlag

Med baggrund i *The Times'* atlas er GSV blevet til på et strengt empiristisk grundlag – når det er bedst. Denne tørre saglighed fornægter sig ikke i verdenshistorien. Inden for de ikke arkæologiske opslag er indfaldsvinklen den politiske strukturhistorie eller i det mindste et politisk præget perspektiv. Denne prioritering kan i opslag om fx produktion, handel og imperialismen suppleres med en økonomisk historisk eller en almen strukturhistorisk indfaldsvinkel og i ganske enkelte tilfælde med en kulturel. Det er en prioritering, der er velkendt i historisk atlasarbejde, men det betyder ikke, at den automatisk skal fortsættes, hvis formålet er at give en bredere historisk fremstilling, som det vel er tilfældet i GSV.

Disse forudsætninger taget i betragtning må man imidlertid indrømme, at redaktionens og forfatternes fokusering

er imponerende. Initiativtagerne står ganske vist på skuldrene af tre til fire foregående redaktioner, som alle har været med til at rendyrke mange af de behandlede aspekter, og resultatet er blevet derefter.

Som læser er det få opslag, man umiddelbart vil undvære, selv om mange sandsynligvis også vil længes efter en mindre politisk vinkling. Betragter man værket som den verdenshistorie, det gerne vil være, og ikke kun som et atlas, falder det også i øjnene, hvor lidt notits der har været taget af den almene historikerdebat i tidsskrifter, monografier og teoretisk-metodiske indlæg. I GSV eksisterer tilsyneladende ikke skygge af kritikken af strukturhistorien, af debatten om menneskers egen oplevelse af historien eller af mikrohistorien. Her er heller ikke megen ny kulturhistorie eller forsøg på at anvende det narrative perspektiv, hvad godt kunne være indarbejdet i mindre tekstbokse. Det kan der være gode grunde til. Man fornemmer imidlertid også, at den slags ikke interesserer redaktionen. Resultatet er, at nok får man meget at vide, men de historiske mennesker er også blevet væk. Allerede for mange år siden hævdede en forsker i sin kritik af den kvantitative socialhistorie, at det var som at betragte livet fra 12. etage. I GSV er menneskene endnu længere borte.

I det hele taget er teksten nok blevet underordnet billedkommunikationen. Brødteksten i de forskellige opslag er af varierende kvalitet, idet nogle forfattere giver en afrundet og velskrevet fremstilling af opslagets tema, hvor andre desværre stritter i mange retninger. Læseren fornemmer, at nogle forfattere lige så godt kunne have udvalgt nogle andre informationer end det er tilfældet. Hvor det er værst, er der end ikke meningsmæssige kobling mellem de forskellige afsnit. Det får den motiverede læser til

at læse teksten flere gange igennem, fordi man tror, at det er ens egen koncentration, det er galt med.

Andre gange har historisk ekspertjargon fået lov at blive stående uden at blive forklaret, hvad sætter læseren på en hård prøve. Hvor mange kan umiddelbart klare sætninger, hvor man i forvejen forventes at kende betydningen af vendinger som: "*de persiske sasanider*", "*guldet fra Zambezibækkenet*", "*den nederlandske revolte*" og "*Karlsbadbeslutningen i Østrig 1819*"? Kun sasaniderne kan slås efter i værkets ordliste. I sådanne tilfælde burde redaktøren være trådt i karakter som læserens advokat.

Teksterne er skrevet af en blanding af garvede eksperter og tilsyneladende mindre omsorgsfulde medarbejdere, som det ofte er tilfældet i samleværker og encyklopædier. Hvis den store bibliografi i slutningen af GSV kan tages som indikator for værkets kildegrundlag kan noget af forklaringen på den mennesketomme verdenshistorie og den nogle gange abrupte brødtekst måske findes her. Foruden en stor mængde atlasarbejder er kilderne tilsyneladende en imponerende samling angelsaksiske oversigtsværker. Det er en genre, som mange kender gennem de store oversigter over fx Europas eller Latinamerikas historie fra Cambridges og Oxfords universitetsforlag. De forskellige kapitler i disse værker er skrevet sammen af informationer fra måske tusinde bøger og specialartikler, for netop at give en dækkende og kvalificeret oversigt over et tema. Hvis de mindre erfarne forfattere i GSV primært har skrevet deres tekster på baggrund af disse oversigtsværker, er der ikke noget at sige til, at menneskene bliver væk, for de skal ikke være der i den form for speciallitteratur. Samtidig har GSV's opslagsforfattere måske kun haft 5 % af den tekstmængde til rådighed, som en

kapitelforfatter i et af de store oversigtsværker, og hvis man "klipper" for meget fra forlægget og ikke personligt omarbejder teksten, er det ikke noget at sige til, at resultatet har tendens til at blive hakkende. Men som sagt er det kun nogle af opslagene, som har en mindre god tekst.

Lige meget om man er positivt eller negativt indstillet overfor GSV's form for historiefremstilling, er der noget at lære af dette værk. Blot på forskellige måde. Oversættelsen holder sig meget tæt til den engelske originaltekst, hvad sine steder et tydeligt. Selv med sine skønhedsfejl er værket en god bog, og den omfattede ordliste og indekset bidrager til dets praktiske anvendelighed.

Læseren kan imidlertid ikke lade være med at spekulere på, hvorvidt det om nogle år er muligt at udsende en 7. udgave. Lader det sig gøre at lave end endnu større og flottere bog? Meget taler for, at grænsen er nået. Skal værket gøres endnu større, må det alene af praktiske grunde blive som et to- eller trebindsværk, og det kræver en anden indholdsmæssig prioritering, hvis fremstillingen ikke skal blive helt kaotisk. Det ville imidlertid afhjælpe forhold, som allerede nu kan iagttages. Hvis redaktionen disponerede værket i tre bind af mere normal atlastykkelse, kunne den etablere en bedre proportion mellem de behandlede emner, og få et roligere forløb i de enkelte bind. Fx ville de forskellige læsere nok være glade for ét bind om politik og konflikt i historien, et andet bind om samfund, produkter og kommunikation og et tredje om mennesker, sprog, og kultur. Så var vægtningen blevet mere ligelig, og uden at verdenshistorien havde tabt sit fokus. Derved ville redaktionen virke lidt mere *up to date*, men billigt ville det ikke være.

Noter

- 1 Knut Helle m.fl. red: Aschehougs verdenshistorie 1-16, 1982ff.
- 2 Olaf Olsen red: Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 1982ff. Det fremhævede forhold refereret efter hukommelsen, og senere kommentarer i fagkredse.
- 3 Erik Kjersgaard: Danmarks historie i avisform 885-1978, Lademann 1978.